

פגיעה בהשכלה הגבוהה הפלסטינית כתוצאה מההפרדה בין רצועת עזה לגדה המערבית

מאי 2010

מערכת ההשכלה הגבוהה הפלסטינית תוכננה, התפתחה ותפקדה במהלך השנים כמערכת אחת, שנועדה לענות על צרכי הגדה המערבית ורצועת עזה גם יחד. בין האוניברסיטאות בעזה ובגדה התקיימו קשרים הדוקים, עם פגישות קבועות לתכנון אסטרטגי, כנסים, תכניות לימוד ומערכי מחקר משותפים, ומרצים וסטודנטים שנעו בין שני האזורים.

כמו בתחומים אחרים, גם תחום ההשכלה הגבוהה בשטחים התפתח בצורה מעמיקה וענפה יותר בגדה המערבית, וסיפק את שירותיו במהלך השנים לתושבי שני האזורים. כיום פועלות בשטחים 14 אוניברסיטאות, מהן תשע בגדה המערבית וחמש ברצועת עזה, ועשרות מכללות להכשרה מקצועית, רובן בגדה המערבית. לרשות הסטודנטים באוניברסיטאות הגדה עומד מספר כפול של מרצים, באופן יחסי, לעומת המצב באוניברסיטאות עזה, ומוצע בהן מבחר לימודים עשיר יותר: מספר תכניות הלימוד לתואר ראשון בגדה גדול בכ-30% מזה שמוצע באוניברסיטאות בעזה, ומספר התכניות לתואר שני גדול בכ-40% בגדה לעומת עזה. בגדה ניתן גם לרכוש תארים חשובים שלא מוצעים בעזה, כמו רפואת שיניים, ריפוי בעיסוק, הנדסה רפואית, וטרינריה, שימור הסביבה, דמוקרטיה וזכויות אדם, ודוקטורט בכימיה.¹

סטודנטים רבים מעזה נהגו לבחור באוניברסיטה בגדה המערבית על מנת ללמוד בה תואר שאינו קיים בעזה, להשתלב בתכנית לימודים מתאימה או ללמוד מפי מרצה מועדף, או לשם שינוי סביבת מגורים ואווירה, כפי שעושים צעירים רבים בארץ ובעולם. ב-1998 היו רשומים כאלף סטודנטים מרצועת עזה באוניברסיטאות בגדה המערבית.²

החל משנת 2000, עם הגבלות התנועה שהטילה ישראל בין רצועת עזה והגדה המערבית לאחר פרוץ האינתיפאדה השניה, נפגע קשות הקשר האקדמי בין הגדה לעזה. מאז, בקשותיהם של סטודנטים מעזה לעבור לגדה המערבית לצורך לימודים מסורבות באופן גורף, בלי שמתבצעת בדיקה ביטחונית פרטנית לכל סטודנט. ישראל גם החלה להגביל את המעבר בין שני האזורים למרצים וחוקרים אשר ביקשו לקחת חלק בפעילות האקדמית והמחקרית באזור השכן. הגבלות אלה הפכו לגורפות ב-2007, כשישראל הידקה את הסגר במסגרת צעדיה נגד שלטון חמאס. הדבר מונע מהאוניברסיטאות לערוך כנסים משותפים, מטרפד את אפשרותן לקיים תכניות לימוד ומחקרים משותפים ולא מאפשר מעבר מרצים מהגדה אשר נדרשים בעזה. האוניברסיטאות בעזה סובלות מאז גם ממחסור בספרים, במכשור ובציוד מעבדה, אשר בעבר הוכנסו מהגדה.

1 הרשות הפלסטינית, משרד החינוך וההשכלה הגבוהה, Higher Education Institutions Statistical Yearbook, 2007-2008, זמין ב-
www.mohe.gov.ps

2 המידע נמסר לבצלם מהפרייקט לזכויות אדם באוניברסיטת ביר זית. נמצא בבצלם, הפרד ומשול, 1998, זמין ב-
www.btselem.org

"[...] המרחב המשותף לפעילויות ותוכניות משותפות בין אוניברסיטאות בגדה המערבית וברצועת עזה הפך צר מאוד, עד בלתי קיים. יש כמעט קרע ביניהן, והקשר היחיד הוא באמצעות וידאו או טלפון. [...] מהאקדמאים והמרצים נשללת האפשרות לפתח את כישוריהם ומיומנויותיהם והם נאלצים להישאר בעזה ולחשוב רק בתוך גבולותיה. לכל זה השפעה רעה על רמת החינוך של הסטודנטים"

(מחמוד ג'עברי, תת מזכיר להשכלה גבוהה, משרד החינוך ברצועת עזה, 22.11.2009).

בגדה המערבית יש אפשרות רבה יותר לאנשי אקדמיה לנסוע לחו"ל ולארץ מומחים זרים, בעוד שהסגר הכולל על רצועת עזה מנתק אותה מהעולם החיצון; הקשר עם הגדה יכול היה לשמש לעזה חלון לעולם האקדמי הבינלאומי, אולם נוכח מדיניות ההפרדה בין האזורים גם חלון זה נחסם. האיטור על מעבר מעזה לגדה מונע במקרים מסויימים גם מסטודנטים מעזה אשר התקבלו ללימודים בחו"ל מלממש את לימודיהם, משום שאלו מהם אשר נדרשים להגיע לקונסוליה בגדה המערבית לצורך ראיון ויזה, מנועים מלעשות כן.

לימודי הרפואה בעזה הם מהתחומים החיוניים שנפגעים קשה בגין ההפרדה מהגדה המערבית, אשר בה – בניגוד לעזה – מתקיימים לימודי התמחות, קיים בית חולים אוניברסיטאי, ומצויה תשתית רפואה מתקדמת יחסית. כתוצאה מהנתק הכפוי, מתקיימים בעזה הלימודים הקליניים החיוניים בבתי החולים המקומיים שאינם מוכשרים לכך, או בבתי חולים במצרים, שהגישה אליהם קשה בשל סגירת מעבר רפיח שבין עזה למצרים רוב הזמן. סגל הפקולטות לרפואה ברצועה מנוע מלקיים כנסים ומחקרים משותפים עם עמיתים שבגדה, ומלשלוח סטודנטים להכשרה מעשית ולעריכת מחקרים בבתי חולים ובמרכזים רפואיים מתקדמים בגדה. הפקולטות בעזה אינן יכולות להסתייע בקהילה הרפואית בגדה לצורך הגדלת הסגל האקדמי הרפואי המצומצם שלהן, ונאלצות להשתמש בפתרונות דחק בלתי מספקים כמו לימוד קורסים רפואיים מורכבים מרחוק באמצעות וידאו.

סובלת במיוחד הפקולטה לרפואה של אוניברסיטת אל-אזהאר, שהוקמה ב-1999 כשלוחה של אוניברסיטת אל-קודס שבאבו דיס שבגדה המערבית, ומצאה עצמה כעבור שנה נאלצת לתפקד באופן עצמאי, ללא גישה לאוניברסיטת האם. מאז שנת 2000 אנשי הסגל בשתי האוניברסיטאות אינם יכולים להפגש על מנת לתכנן את מהלך הלימודים ותכניהם, והסטודנטים באל-אזהאר נאלצים ללמוד שבע שנים רפואה בעזה, מבלי שיוכלו, כפי שתוכנן, ללמוד חלק מהקורסים בגדה המערבית או מפי מרצים מהגדה; את הקורס בנוירולוגיה קלינית, למשל, הם נאלצים ללמוד דרך הוידאו, בהעדר מרצה מתאים במקום. בנוסף, מנועים הסטודנטים מלהשתמש בספריה, במתקני מעבדה מודרניים ובציוד הרפואי שבאוניברסיטת האם.

"הסטודנטים מרגישים שנגזלה מהם הגישה לאוניברסיטה שאליה הם שייכים. [...] סטודנטים לרפואה צריכים לקבל הכשרה מעשית מעמיקה ולהתעדכן לגבי כל דבר חדש, ועכשיו הם בעזה, רחוק מההתפתחויות האלה. [...] מדיניות יצירת הבורות שאומצה בידי ישראל מגיעה לכל האלמנטים של החינוך – הסטודנטים, המרצים, החומר הלימודי. הגוף הלימודי בעזה נדקר בפגיון הסגר."

(ד"ר סוהיל אל-מדבק, דיקן הפקולטה לרפואה באוניברסיטת אל-אזהאר בעזה).

מספר בוגרי הרפואה בעזה אינו עונה על צרכי המערכת, שסובלת ממחסור חמור בכוח אדם רפואי מיומן, בעל ידע ומומחיות, ומהיעדר תחומי רפואה רבים. הליקויים בהכשרת רופאים באוניברסיטאות בעזה מקשים על הסטודנטים לרכוש את הכלים הדרושים לעבודה במקצועם:

"[...] אנו מתכנסים בתוך עצמנו ומתנתקים מהגדה המערבית ומהעולם החיצון, והתוצאה היא מוות שנכפה על תהליך הלמידה בעזה. [...] מניעה זו של חינוך בתחום הרפואה מובילה להחלשת היכולות הרפואיות והמתקנים הרפואיים בעזה, ומשפיעה על המצב ההומניטרי והרפואי בו חיה הרצועה. [...] התחלנו לאבד תקווה לקשר בין הגדה ועזה, הגישה ללונדון קלה יותר מאשר לגדה. [...] לחברה הרפואית בעזה יש את היכולות, אבל היא כמו תאים רדומים שנשלל מהם החופש לנוע ולהתחזק"

(מופיד אל-מוחללתי, דיקן הפקולטה לרפואה באוניברסיטה האסלאמית).

דוגמה נוספת לשיתוף פעולה אקדמי בין עזה והגדה, שקיבל מכה אנושה נוכח ההפרדה בין האזורים, היא התכנית ללימודי ריפוי בעיסוק שיזמה אוניברסיטת בית לחם עבור סטודנטים מעזה, נוכח המחסור החרף במרפאים בעיסוק מורשים, והעדר ההכשרה לכך ברצועה. במסגרת התכנית, היו אמורים צעירים וצעירות מרצועת עזה ללמוד בבית לחם החל מ-2003, אולם ישראל אסרה באופן גורף על יציאתם לגדה. רכזי התכנית נאלצו לאלתר חלופות בשלט רחוק, שכללו הטסת מרצה מנורווגיה, העברת קורסים באמצעות הוידאו וקיום הכשרה מעשית במצרים ב-2007, תוך תלות בפתיחות הנדירות של מעבר רפיח באותה עת. הסטודנטים סבלו מהעדר גישה לספריות ולציוד המקצועי שבאוניברסיטת בית לחם, ולא היה מי שיפקח באופן סדיר על לימודיהם ועל עבודתם המעשית.

עמותת גישה עתרה לבג"ץ בשם הסטודנטים לריפוי בעיסוק, בבקשה לבדיקה פרטנית של בקשותיהם לעבור לגדה לצורך לימודיהם; המדינה התנגדה, בטענה כי סטודנטים נחשבים "קבוצת סיכון" וכי אוניברסיטאות בגדה משמשות כ"חממות לגידול מפגעים". בקיץ 2007 דחה בית המשפט העליון את העתירות, אך המליץ לכוון מנגנון "שיעסוק פרטנית במקרים שלפתרונם עשויות להיוודע השלכות אנושיות חיוביות".³ בניגוד להמלצת בית המשפט, עד היום לא ניתן היתר לאף סטודנט מרצועת עזה ללמוד בגדה המערבית.

ברצועת עזה יש כיום מעל 35,000 אנשים עם מוגבלויות – כ-2.5% מהאוכלוסייה,⁴ הזקוקים באופן נואש לריפוי בעיסוק, שיכול לסייע להם לתפקד בחיי היומיום. למרות זאת, עדיין אין ברצועת עזה תכנית לימודים לתואר ראשון בריפוי בעיסוק, ולסטודנטים מעזה אין אפשרות לעבור לגדה המערבית לצורך רכישת המקצוע.

נוכח האיסור שמטילה ישראל על מעבר סטודנטים מרצועת עזה לגדה המערבית, נרשמה מאז שנת 2000 ירידה דרסטית במספר הסטודנטים מעזה הלומדים בגדה. המעטים שעושים את המאמץ

ונרשמים, נתקלים בסירוב סטנדרטי מצד ישראל לבקשתם לעבור לגדה. לפחות שמונה סטודנטים מעזה אינם יכולים לממש את לימודיהם: הם התקבלו בקיץ 2009 ללימודי תואר ראשון באוניברסיטת בית לחם ובקשתם לעבור לגדה המערבית נדחתה בידי ישראל. ישראל מוסיפה להחזיק בהתנגדותה למעברם, גם נוכח פניות של האוניברסיטה ושל שגריר הוותיקן בארץ, אשר מכהן כראש האוניברסיטה. עודה אל-ג'לדה, בן 19 מעזה, הוא אחד מהם; נמנעת ממנו הגישה ללימודיו בתחום מנהל עסקים בשפה האנגלית, באוניברסיטה בה בחר:

3 בג"ץ 11120/05 חמדאן נ' אלוף פיקוד הדרום (לא פורסם, 7.8.2007), זמין ב- elyon2.court.gov.il
4 Statistical Report about Disabilities in Gaza Strip, National Society for Rehabilitation, ספטמבר 2009, זמין ב- www.gnsr.org

"האווירה באוניברסיטת בית לחם שונה מזו שבעזה: היא רב תרבותית ועם יותר חירות [...] בנוסף, יש לי דודים ובני דודים בבית לחם, כך שיש שם בשבילי סביבה יותר טובה ללימודים מאשר פה, במיוחד מול הנסיבות הקשות הנוכחיות בעזה. כמו כל סטודנט, החלום שלי הוא להשלים את לימודיי ולקבל תעודה מאוניברסיטה גדולה כמו אוניברסיטת בית לחם, והאיסור להגיע לגדה המערבית הורס את החלום הגדול שלי. [...] אני מרגיש שאני מאבד תקווה להגיע ללימודי, מה שמשפיע על רמת ההשכלה שלי ועל מהלך חיי. זו התקפה על חופש התנועה של אזרחי עזה, בעיקר הסטודנטים: זכותי ללמוד בכל אוניברסיטה בארצי".

בלית ברירה, החל עודה ללמוד באוניברסיטה האסלאמית בעזה, בהמתנה לאישור מעברו לבית לחם וללימודים באוניברסיטה בה הוא באמת חפץ ללמוד.

אם נותרו עוד סטודנטים ספורים מעזה שלומדים בגדה המערבית, הם חיים בחשש מתמיד שישראל תרחיק אותם לרצועת עזה, כפי שהיא נוהגת לעשות בשנים האחרונות לפלסטינים שמענם רשום בעזה, והם מתגוררים בגדה. כך ארע לברלנטי עזאם בת ה-22 מעזה, שהחלה בקיץ

2005 לימודי תואר ראשון במנהל עסקים באוניברסיטת בית לחם.

היא הגיעה לאוניברסיטה לאחר שקיבלה היתר כניסה לישראל. מעט לפני סיומם, נקטעו לימודיה של ברלנטי: בסוף אוקטובר 2009, בעת בדיקתה במחסום בגדה המערבית, הבחינו החיילים שמענה הרשום בתעודת הזהות הוא עזה והרחיקו אותה לשם בשעות הלילה בעיניים מכוסות ובידיים כפותות. ההרחקה בוצעה בניגוד להבטחה מפורשת שנתנו באותו יום נציגי הצבא לעורך דינה של ברלנטי מעמותת גישה, לפיה היא לא תורחק עד שתוגש עתירה בעניינה. נציגי

המדינה סירבו להסכים לחזרתה של ברלנטי לגדה, למרות שבשום שלב לא הועלתה טענה בטחונת בעניינה. בית המשפט העליון קיבל את עמדת המדינה ודחה בדצמבר 2009 את העתירה שהגישה עמותת גישה בשם ברלנטי, אשר נאלצה להשאר בעזה ללא אפשרות לשוב לגדה כדי לסיים את התואר.⁵

ההפרדה בין רצועת עזה לגדה המערבית תורמת לקפיאת מערכת ההשכלה הגבוהה ברצועה על שמריה, לקשייה לחדש ולגוון את הסגל האקדמי שלה, ולאפשרות המצומצמת של אנשיה להרחיב את אופקיהם האינטלקטואליים. היא מונעת מצעירים וצעירות שמתגוררים ברצועה לימוד תחומים שלא קיימים ברצועה, בחירת מקום לימודים בארצם, והחשפות לעולמות אקדמיים שמקורותיהם מחוץ לרצועה. הנתק פוגע בשאיפותיהם להתפתחות אישית ומקצועית, שולל מרבים מהם את האפשרות לספק לתושבי עזה שירותים להם הם נזקקים באופן נואש, ושם לאל את תקוותיהם לתרום באמצעות ההשכלה שירכשו לבניית חברה אזרחית משכילה, מתוקנת ומשגשגת ברצועת עזה.

5 בג"ץ 8731/09 עזאם נ' מפקד אזור הגדה המערבית (טרם פורסם, 9.12.2009), זמין ב- elyon2.court.gov.il. בינואר 2010 העניקה אוניברסיטת בית לחם תואר ראשון לברלנטי, לאחר שאפשרה לה לסיים את יתרת חובותיה האקדמיות מרחוק.